

תיק לקמיע, כסף, אוסף מוזיאון
לאמנות יהודית ע"ש וולפסון,
היכל שלמה

פרק א

”טובים השנים מן האחד”

”טובים השנים מן האחד”

פרק א: "טובים השנים מן האחד"

הרצון והשאיפה להתחתן, להיות אוהב ואהוב, להקים בית ומשפחה, הם טבעיים ובריאים. מעבר להבנה שכך נטע הקב"ה בטבע האדם, מה הסיבה ומה המטרה של הנישואין? מדוע בני אדם מוכנים להשקיע מאמץ רב כדי להינשא לבן או לבת זוג ולהקים ביחד בית? באיזה מובן "טובים השניים מן האחד" (קהלת ז, ט)?

בפרק שלפנינו שלושה נושאים:

- "טובים השנים": על מהות הקשר שבין איש לאישה.
- "ויקרא את שם אדם": על זוגיות.
- "פרו ורבו": על הזכות והחובה בהולדת ילדים.

טבעת, מרוקו, המאה ה-19, מתכת, אוסף מוזיאון לאמנות יהודית ע"ש וולפסון, היכל שלמה

א. "טובים השנים" מהות הקשר שבין איש לאישה

1.1 מהות הקשר

על משמעותו של החיבור בין איש לאישה ניתן ללמוד רבות מהעיון בפסוקי הבריאה ששיאם הוא בריאת האדם, נזר הבריאה. בספר בראשית פרק א מתוארת בריאת האדם שנברא בצלם אלוקים. בתיאור זה האדם הוא זכר ונקבה שנבראו יחדיו.

בראשית א, כז-כח

(כז) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם:

(כח) וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹּשׁוּהָ וּרְדוּ בְּדַגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכֹל חַיַּיָּה הַרְמֵשֶׁת עַל הָאָרֶץ:

בספר בראשית פרק ב מתוארת בריאת האישה כהליך של חיפוש עד למציאת הזיווג האמיתי. מאז בריאת העולם, נעים בני האדם בתנועה הזו, של שניים שבשורשם הם אחד; שניים נפרדים, זכר ונקבה, השואפים לחיבור כאחד:

בראשית ב, יח-כד

(יח) וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לֹא טוֹב הָיְתָה הָאָדָם לְבַדּוֹ אַעֲשֶׂה לּוֹ עֶזְרָא כְּנַגְדּוֹ:
(יט) וַיִּצַר ה' אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם לְרֵאוֹת מַה יִּקְרָא לּוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לּוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ:
(כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וְלַעוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכְל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְלָאָדָם לֹא מָצָא עֶזְרָא כְּנַגְדּוֹ:
(כא) וַיִּפֹּל ה' אֱלֹהִים תְּרַדְמָה עַל הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצְלָעֵתָיו וַיִּסְגַּר בְּשָׂר תַּחְתָּנָה:
(כב) וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת הַצְּלָע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיִּבְרָא אֶל הָאָדָם:
(כג) וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפְּעַם עִצָּם מִעֲצָמִי וְבָשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקַחָה זֹאת:
(כד) עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד:

בפרק ה מופיע שוב האיחוד של הזכר והנקבה כאדם שלם.

בראשית ה, ב

זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אָדָם כְּיוֹם הַבְּרָאָם:

הרב יוסף זב סולובייצ'ק הבחין בין שתי מטרות משלימות ליצירת זוגיות ולנישואין על בסיס הפסוקים שלעיל.

הרב יוסף זב סולובייצ'ק, אדם וביתו, עמ' 48-51

האיחוד הגופני של הזכר והנקבה בסיפור הראשון על בריאת האדם, משרת מטרה אחת בלבד: פרייה ורבייה. האיש והאשה מצטווים לאמור: "פְּרוּ וּרְבּוּ"

הרב יוסף זב הלוי סולובייצ'ק (נפטר בשנת תשנ"ג). ראש ישיבת רבנו יצחק אלחנן ("ישיבה אוניברסיטה") בניו יורק. נכדו של הרב חיים מברסקי ונינו של הרב יוסף זב סולובייצ'ק, רבה של בריסק. מנהיגה של האורתודוכסיה המודרנית בארצות הברית. לצד היותו ממשיך המסורת הלמדנית של בית בריסק, היה גם איש הגות ואמונה מעמיק, שהכיר גם את הפילוסופיה הכללית. כתביו ושיעוריו פורסמו בספרים: "שיעורים לזכר אבא מרי", "על התשובה", "איש האמונה", "חמש דרשות", "אדם וביתו" ועוד.

(בראשית א, כח). המשכיות הגזע היא גרעינו המכריע, אם לא הבלעדי, של האיחוד הגופני. אבל בסיפור הבריאה השני (בפרק ב') אנו עומדים בפני סיבה שונה לחלוטין. המפגש בין אדם הראשון וחווה, בין האיש והאשה, נגרם על ידי תחושה של בדידות ועל ידי הצורך הבסיסי בידידות: "וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לֹא טוֹב הָיְתָה הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ" (בראשית ב, יח).

...בהקשר זה צריכים היו הנישואין לקנות להם משמעות חדשה... אין אנו עוסקים עוד במניעים מכאניים אלא בתכליתיות רוחנית. "איש ואשה" [בפרק ב] באים במקום "זכר ונקבה" [בפרק א], ומפגשם תובע חווית יחד נעלה יותר, שמטרתה אינה רק הישרדותו של הגזע, אלא גם יצירת קהילה קטנה וצנועה והתפשטותה...

בפרק א של ספר בראשית ההדגשה היא שיעוד החיבור של הזכר והנקבה הוא לפרות ולרבות, להמשיך את העולם. בפרק ב ההדגשה היא ביצירת קהילה קטנה - תא משפחתי, בה האיש והאישה ייצקו תוכן ומשמעות.

א.2 מציאת בן/בת זוג

התורה מורה לנו שבין בני זוג צריך ויכול להיות קשר פנימי, שמטרתו להצמיח שותפות ארוכה ועמוקה. דבר זה בא לידי ביטוי גם בדרך ליצירת הקשר. בספר בראשית (כד, יב-כז) מסופר על אברהם ששלח את עבדו אל בית אביו כדי למצוא אישה לבנו יצחק. העבד מגיע למעיין ושם הוא מתפלל למציאת אישה המתאימה לבן אדונו.

(יב) וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֲבְרָהָם הִקְרָה נָא לְפָנָי הַיּוֹם וְעֲשֵׂה חֶסֶד עִם אַדְנֵי אַבְרָהָם:

(יג) הִנֵּה אָנֹכִי נֹצֵב עַל עֵין הַמָּיִם וּבָנוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר יֵצְאוּ לְשָׂאֵב מַיִם:

(יד) וְהָיָה הַנֶּעֱרָה אֲשֶׁר אָמַר אֵלַיָּה הַטִּי נָא כַּדָּךְ וְאַשְׁתָּה וְאָמַרְהָ שְׂתָה וְגַם גְּמִלֶיךָ אֲשַׁקֶּה אֹתָהּ הַכֹּחֶת לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וְכִּי אֲדַע כִּי עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם אַדְנֵי:

העבד ערך מבחן שמטרתו לבדוק את מידותיה הטובות של הנערה שיפגוש ואת התאמתה להיות כלה ליצחק הגדל במשפחה גומלת חסדים.

אליעזר ורבקה -
גוסטב דורה

רש"י בראשית כד, יד

אַתָּה הַכֹּחֵף - ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדאי ליכנס בביתו של אברהם.

מדבריהם של בני המשפחה של רבקה "נקרא לנערה ונשאלה את פיה" (בראשית כד, נז), למד רש"י: "ונשאלה את פיה - מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה". נדרשת הסכמה של האישה לאחר שהשתכנעה שהאיש מתאים לה. רבקה הסכימה ללכת עם העבד למרות שהיא לא הכירה את יצחק. "נתנה בטחונה על אביה שבשמים" (תנא דבי אליהו, פרשה כה) שיצחק הוא האיש המתאים לה.

נישואי האבות והאמהות הם מצבים מיוחדים. על כל איש מוטל לבדוק את תכונותיה ומידותיה הטובות של בת הזוג איתה הוא מבקש להתחתן, ואת

הרב שלמה יצחקי, רש"י (המאה ה"א), ראש ישיבה בצפון צרפת. פירושו לתנ"ך ולגמרא פשוט והתקבלו בכל קהילות ישראל כספרי יסוד, ועליהם נכתבו ביאורים שונים. שימש גם פוסק, ופסקיו לוקטו בספרים שונים.

התאמתה לו. ועל כל אישה מוטל לבדוק את תכונותיו ומידותיו הטובות של בן הזוג איתו היא מעוניינת להתחתן, ואת התאמתו לה.

את החשיבות שבחיפוש התכונות המשמעותיות בבחירת בת זוג הדגישה המשנה בתיאור השמחה שבט"ו באב וביום הכיפורים שנועדו לבניית בתים חדשים בעם ישראל.

משנה מסכת תענית פרק ז משנה ח

אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו, ... ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים. ומה היו אומרות? בחור, שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך. אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה. "שְׁקַר הַחַן וְהַכֵּל הַיְפִי אֲשֶׁה יִרְאֶת ה' הִיא תִתְהַלֵּל" (משלי לא, ל), ואומר: "תָּנוּ לָהּ מִפְּרֵי יָדֶיהָ וְיִהְלֶלְהָ בְּשַׁעְרֵיהֶם מַעֲשֵׂיהָ" (שם לא, לא).

היכרות טובה ומעמיקה, איננה תלויה רק בחוויות נעימות בעת שלבי ההיכרות. נדרש בירור וליבון משמעותי על שאיפות ומטרות משותפות, ועל יכולת לקיים משפחה, לגדל ולחנך ילדים, בשותפות מלאה.

ב. "וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אָדָם" - זוגיות

1.1 זוגיות כהשלמה

הכניסה למערכת זוגית היא הזדמנות למפגש עשיר וממלא בין שני בני אדם הבוחרים לקשור את חייהם זה בזה. הקשר הזוגי הוא מקום שבו כל אחד מבני הזוג מביא את עולמו ועצמיותו, תורם מנקודות העוצמה שבאישיות שלו ונתרם מאלו של בן או בת זוגו. לצד ההעצמה והמקום שהמערכת הזוגית נותנת לכל אחד, היא גם דורשת מעצם טבעה התחשבות הכרוכה בנתינת מקום לבן

או בת הזוג. האיזונים בין צורכי כל אחד מבני הזוג הם גם הבסיס להשלמה ההדדית בחיי הזוגיות. ההשלמה המעשית והנפשית היא הבונה מערכת זוגית תקינה.

קשר תקין וטוב בין בני זוג המבוסס על נתינה הדדית, מעניק ונותן להם כזוג ולכל אחד מהם באופן אישי. עמדת הנותן היא גם עמדת המקבל. הכניסה לברית הנישואין, שעוצמתה היא דווקא במחויבות שבה, יוצרת קשר של קיימא בין שני בני הזוג. קשר זה הוא שמאפשר לשני בני הזוג ביטחון, מערכת תמיכה וצמיחה, השראה ושמחה.

הרב אליהו דסלר הסביר מדוע אדם מרגיש את השלמות הזו בעת נישואיו.

הרב אליהו דסלר, מכתב מאליהו, חלק א, עמ' 38-39

...אהבה זו באה על ידי השלימם זה את זה. הן שם האל ברוך הוא ככה בטבעם, כאמרם: "כל שאין לו אשה... אינו אדם שלם" (בראשית רבה יז, ב). ובהיות האדם לבדו הנהו חסר, כי לא יוכל למלא את תפקידו. על כן בהיותם נותנים השלמה זה לזה, יאהבו זה את זה כאשר נתבאר, כי הנותן יאהב. וזהו אשר באהבתם, כל שאיפתם היא ליתן להשפיע נחת ועונג זה לזה...

וכן אני אומר תמיד לזוג בעת שמחת כלולותיהם: היזהרו יקרים, שתמיד תשאפו להשביע נחת זה לזה, כאשר תרגישו בכם בשעה זו. ודעו אשר ברגע שתתחילו לדרוש דרישות זה מזה, הנה כבר אושרכם מכם והלאה... הקשר הטוב בין איש ואשתו, יהיה כאשר שניהם יגיעו למעלת הנתינה. אז אהבתם לא תיפסק, וחיייהם ימלאו אושר ונחת, כל ימיהם אשר יחיו עלי אדמות.

מסגרת הנישואין מזכה את בני הזוג בתמיכה ובאמון הדדי ומאפשרת להם להשיג הישגים ולהגיע למחוזות שלא היו יכולים להגיע אליהם בכוחות עצמם. כל צד נותן מעצמו לבן או לבת זוגו, ודווקא מתוך אותה נתינה וקשר שנוצר מקבל כל אחד מבני הזוג כוח ועוצמה ואין הוא מתרוקן מכוחותיו.

2.2 אתגר הזוגיות

קשר זוגי טוב ובונה נוצר כאשר יש הרגשה הדדית של השלמה ושלמות בין בני הזוג. דרשת חכמים מצביעה על כך שלעתים ההרגשה אף יכולה להיות הפוכה.

הרב אליהו דסלר
(נפטר בשנת תשי"ד).
המשגיח הרוחני של
ישיבת פוניבז' בבני ברק.
היה מפורסם בשיחות
המוסר שנתן בישיבה.
ספרו מכתב מאליהו
(חמישה חלקים) עוסק
בעניני מוסר ואמונה,
ונפוץ מאד גם בישיבות
הליטאיות.

תחריט חתונה, ב. פיקאר, הולנד, המאה ה-18. אוסף מוזיאון לאמנות יהודית ע"ש וולפסון, היכל שלמה

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ח עמוד א

במערבא, כי נסיב אינש אתתא, אמרי ליה הכי (=בארץ ישראל, כאשר אדם נושא אישה, אומרים לו כך): "מצא" או "מוצא"?

"מצא" דכתיב: "מָצָא אִשָּׁה מְצָא טוֹב וַיִּפֶּק רְצוֹן מֶה" (משלי יח, כב).

"מוצא" דכתיב: "וּמוֹצָא אֲנִי מִרְמָסוֹת אֶת הָאִשָּׁה" (קהלת ז, כו).

קשר זוגי הוא דבר משמעותי. דרושה בחינה מעמיקה ורצינית של היכולת לבנות משפחה ובניין משותף, עמיד ויציב, שיש בו כוחות חיוביים. לעתים יש מקום להתייעץ בנושא בחירת בן הזוג.

על הקושי וההתבוננות הנדרשת אל מול קלות הדעת בעת יצירת התא המשפחתי מסופר במדרש הבא.

ויקרא רבה, פרשה ת, א

מטרונה שאלה את ר' יוסי בן חלפתא. אמרה לו: לכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו? אמר לה: לששה ימים, דכתיב: "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וַיְבַרְכֵם וַיְבָרְכֵם וַיְבָרְכֵם" (שמות לא, ז). אמרה לו: מיכן ואילך מה יושב ועושה? אמר לה: יושב ומזווג זיווגים, בתו של פלוני לפלוני, אשתו של פלוני לפלוני, ממונו של פלוני לפלוני. אמרה לו: כמה עבדים וכמה שפחות יש לי, ולשעה קלה אני מזווגתן. אמר לה: אם קלה היא בעיניך, קשה היא לפני

מדרש רבה, מדרשי אגדה על חמישה חומשי התורה ועל חמש מגילות.

המקום כקריעת ים סוף, דכתיב: "אֲלֹקִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בְּיַתָּה" (תהלים סח, ז). הלך לו ר' יוסי בן חלפתא לביתו. מה עשתה? שלחה והביאה אלף עבדים ואלף שפחות והעמידה אותן שורות שורות. אמרה להן: פלוני יסב פלניתא ופלנית יסב פלן. מן צפרא אתו לגבה, דין פריע ראשיה, דין סמי עייניה, ודין תבירא ידיה, ודין תבירא רגליה. דין אמר לית אנא בעי הדא, ודא אמרה לית אנא בעי הדין.

[תרגום: אמרה להם: פלוני ישא את פלונית, ופלונית תשא את פלוני. בבוקר באו לפניה, זה ראשו פרוע, זה עינו סמויה, וזה ידו שבורה, וזה רגלו שבורה. זה אומר איני רוצה את זו, וזאת אומרת איני רוצה את זה].

שלחה לו ואמרה לו: יפה תורתכם, נאה ומשובחת. אמר לה: לא כך אמרתי לך, אם קלה היא בעיניך, קשה לפני המקום כקריעת ים סוף, דכתיב: "אֲלֹקִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בְּיַתָּה מוֹצִיא אֶסְיָרִים בְּכַוְשָׁרוֹת" (תהלים סח, ז). מהו בְּכַוְשָׁרוֹת? בכו שירות, אלו בוכין ואלו משוררים. מה הקב"ה עושה? מביאן על כורחן, ומזוגן זה לזו.

חיבור בין שני אנשים שונים הוא אינו דבר טכני. נדרשת התאמה רוחנית ונפשית כדי ליצור אחדות בין השניים. המהר"ל מסביר מהו הדמיון בין יצירת קשר בין בני זוג לבין קריעת ים סוף.

הרב יהודה ליווא, מהר"ל, חדושי אגדות - מסכת סוטה, חלק שני עמ' כח

.... "קשה לזווגם כקריעת ים סוף", רצה לומר כשם שהוא פלא גדול לקרוע דבר שהוא אחד כמו הים שהוא אחד, וקשה הוא לחלק ולהפרידו לשנים, וכך הוא פלא גדול לחבר שני דברים שהם בעצמם מחולקים, דכתיב: "מוֹשִׁיב יְחִידִים בְּיַתָּה" (תהלים סח, ז). כלומר יחידים שהם מחולקים ומפורדים להושיב אותם לחבר אותם, הוא כמו קריעת ים, שהוא חילוק דבר שהוא אחד.

3.3. "זכר ונקבה ברא אותם" - על השוני בין גברים לנשים

אחד האתגרים הגדולים של חיי נישואין הוא החיבור של שני בני אדם ויצירת שותפות מלאה ביניהם למשך כל ימי חייהם. הדבר מורכב במיוחד בשל העובדה שמדובר באיש ואישה השונים במבנה גופם ונפשם. אפשר להצביע על צדדים משותפים רבים בין גברים לנשים, אך גם על צדדים מבדילים ביניהם. הפרשנים שלפנינו חלוקים בשאלה אם ההבדל בין גברים לנשים הוא בעיקר פיזיולוגי, או שהוא נוגע למכלול האישיות שלהם.

הרב יהודה ליווא בן בצלאל, המהר"ל מפראג (המאה ה־17), רב בפולין ובצ'כיה, פוסק הלכה ומקובל. חיבר עשרות ספרי אמונה וקבלה, ובהם: "נצח ישראל", "תפארת ישראל", "נתיבות עולם" ו"גור אריה" על פירוש רש"י לתורה.

"ויבן ה' אלוקים את הצלע לאישה": להיות לה צורת האיש וסגולותיו. ושתהיה
נבדלת ממנו בכלים גשמיים בלבד, אשר במ יהיה הבדל ביניהם...

הרב נפתלי צבי ברלין, הנצי"ב, העמק דבר, בראשית א, כז

"זכר ונקבה ברא אותם"... ללמדנו שהמה שני בריות... ומשום שהזכר מזה
המין, אינו דומה כלל בתכונתו לנקבה מזה המין ...

הרב צבי יהודה קוק, הצביע על השיוויון שבין המינים בצלם אלוקים שבהם,
וגם על השונות - הגוונים שבין איש ואישה:

הרב צבי יהודה קוק, שיחות לחומש במדבר, עמ' 412-413

"השוה הכתוב איש ואשה לכל הדינין שבתורה" (בבא קמא טו ע"א). ...קודם כל
הודיעו לנו כלל יסודי: שוויון! זה האלף שבאלף. מעבר ליסוד זה יש כמה
פרטים שאין בהם שוויון. אבל אין הענין מתחיל מהפרטים. אין זה צודק ואמיתי
להתחיל מהאי שוויון. הכלל הוא השוויון, שוויון בצלם אלוקים שבאדם. "ויברא
אלוקים את האדם בצלמו בצלם אלוקים ברא אותו, זכר ונקבה ברא אותם".
הזכר והנקבה שייכים שניהם לצלם אלוקים שבאדם. יחד עם זה יש גוונים,
אבל לא מתחילים מפירוד אלא משוויון. ...לאור העובדה הזאת, יש מקום
להתבונן בהבחנה שבין שני צדדים האלה של צלם אלוקים. יש כאן שני צדדים.
וכי אפשר להתחמק מחילוקים אלה? קודם כל יש חילוקים ביולוגיים בין גוף
האיש לגוף האשה. ריבונו של עולם "יצר את האדם בחכמה" עם הבדלים
בסדרי האיברים. האיש והאשה ביחד בונים גילוי שלם של צלם אלוקים של
האדם בעולם הזה, ושניהם אחראים לקיום הדורות. צריך להבין שהאיברים
הביולוגיים הגופניים והאורגניים השונים של האיש והאשה משלימים זה את
זה ועושים יחד את בנין האדם. בנוסף לחילוקים הביולוגיים בצורת האיברים,
קיימים גם חילוקים פסיכולוגיים, ואי אפשר להתחמק מכך.

הרב עובדיה ספורנו

(המאות ה"ו-ה"ט"ז),
חי ופעל באיטליה. היה
מראשי הקהל ברומא.
פירושו על התורה
נדפס ב"מקראות
גדולות" והתפרסם מאד
בקהילות ישראל.

הרב נפתלי צבי יהודה
ברלין, הנצי"ב מוולוז'ין

(המאות ה"ט-ה"כ), ראש
ישיבת וולוז'ין שבליטא.
כתב ספרים רבים: פירוש
לתורה, פירוש למדרשי
ההלכה, לשאלות
("עמק הנצי"ב"),
לתלמוד ולהגדה של
פסח ("אמרי שפר"), וכן
ש"ת "משיב דבר".

הרב צבי יהודה הכהן

קוק, הרצי"ה (נפטר
בשנת תשמ"ב). בנו
של הרב אברהם יצחק
הכהן קוק ועורך כתביו.
ירש את אביו בתפקיד
ראש ישיבת "מרכז
הרב" בירושלים, והיה
ממנהיגיה של הציננות
הדתית. היה בקי ומעמיק
בכל מקצועות התורה,
ומאמרו במחשבה
לוקטו בשני כרכי הספר
"לנתיבות ישראל".

ג. "פרו ורבו" - הולדת ילדים

1.1 תכלית הציווי

אחת המטרות המרכזיות של הנישואין היא הקמת משפחה והולדת ילדים. הנישואין הם מסגרת שנועדה לאפשר את קיום הצו והברכה שנאמר לאדם הראשון: "פרו ורבו ומלאו את הארץ" (בראשית א, כח). חז"ל (משנה יבמות פרק ו, משנה ו) פירשו את הפסוק 'פרו ורבו' כמצוה. הצורך ללדת ילדים הוא בוודאי גם דחף אנושי בסיסי של כל אדם, אך מלבד הדחף האישי והרצון לדאוג להמשכיות הפרטית והמימוש העצמי, יש צורך וערך להיות שותף ביישובו של העולם, בהתפתחותו ובהמשכותו.

בעולם המודרני אנו עדים למשבר דמוגרפי במדינות רבות, שבהן מאזן האוכלוסייה הוא שלילי. ייתכן שגם ההקרבה הכרוכה בהורות וההתנגשות עם רצונות אחרים הובילו את העולם למצב זה. וכך מובן הצורך במצווה לדבר שנראה טבעי. על מצווה זו אדם נשאל בסוף ימיו האם הוא עסק בפרייה ורבייה (שבת לא ע"א).

מה ייעודו של הצו "פרו ורבו"?

בראשית א, כז-כח

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצַלְמֵ אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם: (כח) וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבִשְׁתֶּהּ וּרְדוּ בָדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּי הַרְמֵשֶׁת עַל הָאָרֶץ:

בפסוקים אלו בירך הקב"ה את בני האדם שיפרו וירבו וימלאו את הארץ. שוב ברך הקב"ה בברכה זו את נח ואת בניו לאחר המבול (בראשית ט, א). הציווי לבני האדם לפרות ולרבות נאמר בהמשך: "וְאִתְּם פְּרוּ וּרְבוּ שִׁרְצוּ בְּאֶרֶץ וּרְבוּ בָהּ" (בראשית ט, ז).

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סג עמוד ב

רבי אליעזר אומר: כל מי שאין עוסק בפרייה ורבייה כאילו שופך דמים, שנאמר: "שֹׁפֵךְ דָּם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ" (בראשית ט, ו), וכתוב בתריה [ונכתוב אחר כך]: "וְאִתָּם פָּרוּ וּרְבוּ" (שם ז).

ספר החינוך, מצוה א

מצות פרייה ורבייה

משרשי מצוה זו, כדי שיהיה העולם מיושב, שהשם ברוך הוא חפץ בישובו, כדכתיב: "לא תהו בְּרָאָה לְשֶׁכֶת יִצְרָה" (ישעיהו מה, יח). והיא מצוה גדולה שבסיבתה מתקיימות כל המצוות בעולם, כי לבני אדם ניתנו ולא למלאכי השרת. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן. וחייב אדם להשתדל בה משהוא ראוי לה, והוא הזמן שנתנו חכמים זכרונם לברכה לישא אשה. ומצוה זו אינה מוטלת על הנשים. והמבטלה ביטל עשה, וענשו גדול מאוד שמראה בעצמו שאינו רוצה להשלים חפץ השם ליישב עולמו.

האדם מצוה לפרות ולרבות, ובכך הוא הופך לשותפו של הקב"ה ביישוב העולם. היצירה האנושית הגבוהה ביותר שאדם מסוגל להגיע אליה היא הולדת אדם נוסף בעל נשמה, שיש בו קדושה, מוסריות, חיים של תוכן ומשמעות, חיים של חסד ונתינה, אהבת אמת ועוד תכונות ומידות טובות. הולדת ילד יהודי היא החיבור העמוק ביותר לנצחיותו של עם ישראל.

ספר תחינות לנשים, טריאסטי, איטליה, 1806, כתב יד על נייר. אוסף מוזיאון לאמנות יהודית ע"ש וולפסון, היכל שלמה

ספר החינוך (המאה ה־יג). חיבור על תרי"ג מצוות, שנכתב על סדר פרשות השבוע ולפי שיטת הרמב"ם במניין המצוות. המחבר כותב בהקדמה שהחיבור מיועד לבנו, שנכנס לעול מצוות, כדי שימלא את שבתותיו בתוכן רוחני. על כל מצווה מביא המחבר את הגדרת המצווה ומקורה בתורה שבכתב ושבעל פה, וכן את עיקר תוכנה, טעמה ("משרשי המצווה"), עיקרי פרטי דיניה, החייבים בה וזמן החיוב במצווה. נהוג לזהות את מחברו עם הרב אהרן הלוי (הרא"ה), שחי בספרד, אך הזהויה אינו ודאי.

על פי ההלכה, הולדת ילדים וקיום מצוות פרו ורבו הם במסגרת הנישואין בלבד. רבנו אשר, הרא"ש, עסק בשאלה מדוע חכמים לא תיקנו לברך על האירוסין ברכת המצוות: "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לקדש את האשה"?

רבנו אשר, הרא"ש, מסכת כתובות פרק א סימן יב

ונראה לי כי ברכה זו (=ברכת האירוסין) אינה ברכה לעשיית המצוה, כי פריה ורביה היינו קיום המצוה.

לדבריו, עיקר הנישואין הוא לשם קיום מצוות פרו ורבו. אין מצווה עצמאית לשאת אישה.

בשונה מדברי הרא"ש, הרמב"ם סבר שהמצווה לשאת אישה ומצוות פרו ורבו, הן שתי מצוות נפרדות מתוך תרי"ג המצוות (רמב"ם, ספר המצוות, מצוות עשה ריב-ריג).

הרמב"ם הסביר בספרו מורה נבוכים את ההיגיון שבבסיס הצו וההלכה שילדים צריכים להיוולד במסגרת נישואין בלבד:

רמב"ם, מורה נבוכים, חלק שלישי פרק מט

נאסרה הקדשה (=הזונה), שיש בזאת שיבוש הייחוס, והנולד ממנה זר לאנשים. לא ידועה לו משפחה, ואיש מבני משפחתו אינו מכיר אותו. וזה המצב הגרוע ביותר לו ולאביו... ולהביא תועלת כללית והיא ידיעת הייחוסים נאסרו הקדשה והקדש. לא נמצא אופן להתיר את המשגל (=חיי אישות) אלא בייחוד אשה ונשיאתה בפומבי. מפני שאילו היו מסתפקים בייחוד בלבד, היו רוב האנשים מביאים קדשה אל ביתם לזמן מה מתוך הסכמה ביניהם והוא היה אומר שזאת אשתו. לכן עליו לערוך ברית ומעשה מסוים אשר בו הוא מייחד אותה לעצמו והוא האַרְוֹסִין, ושייתן פומבי לדבר, והוא הנישואין.

לפי הרמב"ם, החשש הוא שיווצר קשר לא מחייב בין איש ואישה, ובעקבות הקשר שנוצר ייוולדו ילדים שאולי לא ידעו כלל מי אביהם, וגם אם ידעו לא בהכרח שיהיה להם קשר משמעותי איתו כאב מחנך השותף בגידולם. הגורמים למצב זה הם בסיס הקשר בין האימא והאבא הביולוגיים שהיה מזדמן ולא מחייב, וכוונת הקשר שלא הייתה על מנת להקים משפחה. ההכוונה של התורה היא שתוקם משפחה שבה האבא והאימא אחראים יחד לגידול ילדיהם ולחינוכם.

רבנו אשר בן יחיאל, הרא"ש
(המאות הי"ג-ה"ד).
היה מתלמידי המהר"ם מרוטנברג. נאלץ לברוח מאשכנז לספרד וכך הכיר את מנהגי שני המקומות. מגדולי הפוסקים בדורו ובכלל. חיבר את פסקי הרא"ש לגמרא, וכן ספר תשובות (יצא בעריכת תלמידיו).

הרב משה בן מימון, הרמב"ם (המאה הי"ב).
נדד מספרד למצרים, ומשם לארץ ישראל וחזרה למצרים. מחבר ספרי "משנה תורה": "יד ספרי הלכה שבהם הלכות הנוגעות לכל תחומי החיים של הפרט והכלל. כתב תשובות הלכתיות רבות לכל העולם היהודי. פרשן ופילוסוף, שכתב חיבורים רבים: פירוש מקיף לששת סדרי המשנה, מורה נבוכים, מילות ההיגיון, איגרת תימן ועוד.

ג.ג היקף החובה של הולדת ילדים

הקב"ה ציווה את האדם "פרו ורבו". מה היקף החובה ההלכתית של מצווה זו? התשובה לשאלה זו תלמד גם על האופי והתכלית של מצוות "פרו ורבו".

משנה מסכת יבמות פרק ו משנה ו

לא יבטל אדם מפריה ורביה, אלא אם כן יש לו בנים. בית שמאי אומרים: שני זכרים. ובית הלל אומרים: זכר ונקבה, שנאמר: "זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם" (בראשית ה, ב).

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף טא עמוד ב

...מאי טעמייהו [מהו טעמם] דבית שמאי? ילפינן [למדן] ממשה, דכתיב: "בְּנֵי מִשֶׁה גִּרְשָׁם וְאֶלְעָזָר" (דברי הימים א כג, טו). ובית הלל ילפינן [למדן] מברייתו של עולם.

והלכה כבית הלל:

רמב"ם הלכות אישות פרק טו, הלכה ז

כמה בנים יהיו לאיש ותתקיים מצווה זו בידו? זכר ונקבה, שנאמר: "זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם".

ג.ג "לא תהו בְּרָאָה לְשֶׁבֶת יִצְרָה" - מצווה ליישב את העולם

לחובה האישית ללדת ילדים - מצוות "פרו ורבו", מצטרפת מטרה נוספת - ליישב את העולם: "לא נברא העולם אלא לפריה ורביה, שנאמר: 'לא תהו בְּרָאָה לְשֶׁבֶת יִצְרָה' (ישעיהו מה, יח)" (משנה גיטין פרק ד משנה ה). "לא תהו בְּרָאָה - יוצר הארץ לא על תוהו להיות ריקנית ברא אותה, כי אם לשבת, להיות בה יישוב יצרה" (רש"י גיטין מא ע"ב). הקב"ה ברא את העולם כדי שבני אדם יקיימו את המין האנושי, יישבו את העולם ויפתחו אותו בצורה ראויה מוסרית ואידאלית, ובכך יתגדל שמו של הקב"ה ויהיה העולם מקום שבו הוא יכול להשרות שכנינו. האמצעי החשוב ביותר למי שמסוגל לכך, הוא להוסיף בהולדת ילדים גם מעבר לחובה הבסיסית של מצוות פרו ורבו.

רמב"ם הלכות אישות פרק טו הלכה טז

אף על פי שקיים אדם מצות פריה ורביה, הרי הוא מצווה מדברי סופרים שלא יבטל מלפרות ולרבות כל זמן שיש בו כח, שכל המוסיף נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם.

תלמוד בבלי, חיבור המפרש את המשנה ומוסיף עליה. נחתם בבבל בראשית המאה השישית. עורכי התלמוד הבבלי הם רבינא ורב אשי. במהלך הדורות ועד היום, רוב הלומדים עוסקים בעיקר בתלמוד הבבלי יותר מאשר בתלמוד הירושלמי. על התלמוד הבבלי נכתבו פירושים רבים, ורוב הפסיקה ההלכתית היא על פי התלמוד הבבלי.

ג.4 אישה פטורה ממצוות פרו ורבו

הרצון הבריא והטבעי של אישה להיות אם ושל איש להיות אב קיים אצל שני המינים. התנאים נחלקו בשאלה ההלכתית של חיוב האישה במצוות "פרו ורבו":

משנה מסכת יבמות פרק ו משנה ו

האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה.

רבי יוחנן בן ברוקא אומר: על שניהם הוא אומר: "וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹקִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹקִים פְּרוּ וּרְבוּ" (בראשית א, כח)

להלכה נפסק שאישה איננה חייבת במצוות "פרו ורבו" (רמב"ם, הלכות אישות טו, ב; שולחן ערוך, אבן העזר א, יג), אף על פי שהיא זו שנושאת בעול ההיריון והלידה ועיקר גידול הילדים. על פי חלק מהפרשנים, החובה ליישב את העולם "לא תהו בְּרָאָה לְשִׁבְתָּ יִצְרָה" מוטלת גם על האישה, אך לא מצוות פרו ורבו (גיטין מא ע"ב תוספות ד"ה לא).

את הפער שבין מעורבותה של האישה בהולדת הילדים ובגידולם, לבין העובדה שהיא איננה מצוה במצוות "פרו ורבו", הסביר הרב מאיר שמחה הכהן מדזינסק בפירושו לתורה.

הרב מאיר שמחה הכהן מדזינסק, משך חכמה, בראשית ט, ז

"פרו ורבו": לא רחוק הוא לאמר הא שפטרה התורה נשים מפריה ורביה, וחייבה רק אנשים:

[א] כי משפטי ה' ודרכיו "דַּרְכֵי נֵעַם וְכָל נְתִיבֹתֶיהָ שְׁלֹם" (משלי ג, יז), ולא עמסה על הישראלי מה שאין ביכולת הגוף לקבל... ומשום זה לא מצאנו מצווה להתענות רק יום אחד בשנה, וקודם הזהירה וחייבה לאכול... ואם כן, נשים שמסתכנות בעיבור ולידה... לא גזרה התורה לצוות לפרות ולרבות על האשה... דבאדם וחוה שברך אותם קודם החטא שלא היה לה צער לידה, היה מצות שניהם בפריה וברביה ואמר להם: "פרו ורבו" (בראשית א, כח). אבל לאחר החטא שהיה לה צער לידה והיא רוב פעמים מסתכנת מזה... אינן בכלל מצוות פרו ורבו.

הרב מאיר שמחה הכהן, ה"אור שמח" (נפטר בשנת תרפ"ו), חי ופעל בדזינסק שברוסיה. חיבר פירוש מקורי לתורה בשם "משך חכמה". פירושו על הרמב"ם וספר התשובות שכתב נקראים "אור שמח". חידושו על הגמרא התפרסמו בסדרת ספרים בשם "חידושי הרב מאיר שמחה".

[ב] עוד יתכן לומר בטעם שפטרה התורה נשים מפריה ורביה, משום דבאמת הלא הטביעה בטבע התשוקה ובנקבה עוד יותר, כמו שאמרו: 'טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו' (קדושין מא, א) [=טוב לשבת שניים מלשבת אלמנה], ודי במה שהיא מוכרחת בטבע. ועל כן דעיקר המצוה היא...דאם נשא אשה ולא ילדה, מחויב ליקח אשה שיש לה בנים. ומדרך התורה לבלי לגזור הטבע... ולכן לגזור על האשה כי תינשא לאיש ולא יוליד, תצא מאהוב נפשה ותקח איש אחר, זה נגד הטבע לאהוב השנוא ולשנוא האהוב. ורק האיש, שיכול לישא עוד אחרת, עליו הטילה התורה מצווה.

סיבה ראשונה לפטור נשים ממצוות פרו ורבו היא שבהריון ובלידה יש צער וקושי ולעיתים גם סיכונים, והתורה אינה מצווה לקיים מצווה שיש בה צער וסכנה. סיבה שניה היא שהקב"ה הטביע בטבעה של אישה במיוחד את הרצון לזוגיות, ולכן אם אישה היתה מצווה בפרייה ורבייה, והיה מתברר שבעלה עקר - היה עליה להתגרש מבעלה האהוב ולהינשא לאדם אחר שיכול להוליד, וזהו ציווי שנוגד את הטבע האנושי, ולכן התורה לא ציוותה עליה. לעומת זאת, איש שנשא אישה שהוא אוהב והתברר שהיא עקרה, יכול לשאת אשה נוספת [לפני חרם רבנו גרשום] על מנת לקיים את המצווה.

מניעת היריון

לצד החובה והזכות הגדולה שבהולדת ילדים וגידולם, ילדים דורשים מבני הזוג משאבים רבים מסוגים שונים. ילד צריך לבוא לעולם מתוך שמחה ורצון של הוריו. שאלת מניעת היריון היא שאלה הלכתית שיש לה השלכות רבות. ראוי ונכון להתייעץ ברב הבקי בתחום ומכיר את בני הזוג.

